

KOAN KOT LITERARNI ŽANR

Gizela Polanc Podpečan
Gimnazija Velenje, Velenje

UDK 821.163.6-1.09 Dekleva M.:244.82-29

Razmišljanje želi predstaviti koan kot literarni žanr v pesniški zbirki Milana Dekleve *Preseženi človek*. Koan, izrek zenbudizma, je besedilo paradoksalnosti in velike jezikovne ekonomičnosti. Njegov glavni namen je bil preizkus razsvetljenja, do katerega je moral priti vsak učenec zena. Preizkus je potekal v obliki dialoga med mojstrom in učencem v jezikovno strnjeni obliki paradoksa. Deklevovi koani dokazujejo pesnikovo pripadnost miselnosti zena, saj skušajo s pomočjo paradoksa razjasniti temeljna vprašanja bivanja, ki so tuja zahodni metafiziki: vprašanje praznine, tišine, razsvetljenja in identitete vsega bivajočega. Deklevovi koani vsebujejo temeljno problematiko slovenske sodobne književnosti: konec subjekta in metafizičnega dualizma, problem jezika kot izvirne emocije in vprašanje nove etike sočutja do vseh čutečih bitij. Razmišljanje pa se ustavi tudi pri francoskem modernistu Renéju Charu; njegovi poeziji izrekov se je Dekleva posvetil z vso pozornostjo.

koan, zenbudizem, paradoks, konec subjekta, metafizični dualizem, Milan Dekleva, slovenska sodobna književnost, René Char

This paper aims to show the koan as a literary genre in Milan Dekleva's collection of poems *Preseženi človek* (The Transcendent Man). The koan, a Zen Buddhist saying, is a terse, paradoxical text. Its main goal was a test of enlightenment, which had to be attained by every Zen disciple. The test was conducted through a dialogue between a master and a disciple in the linguistically compact form of the paradox. Dekleva's koans show that he belongs to Zen thinking, since it is through a paradox that the poet tries to clarify essential questions of existence which are unknown to Western metaphysics: question of emptiness, silence, enlightenment and the identity of all that exists. Dekleva's koans involve problems of Slovene contemporary literature: the end of the subject and metaphysical dualism, the problem of language in terms of original emotion and the question of a new ethics of compassion for all sentient beings. This paper also considers the French modernist René Char, to whose poetry of sayings Dekleva has devoted attention.

koan, Zen Buddhism, paradox, end of the subject, metaphysical dualism, Milan Dekleva, Slovene contemporary literature, René Char

Med različnimi žanri slovenske moderne književnosti zavzema koan posebno mesto zaradi svojega miselnega izhodišča in jezikovne ekonomičnosti, predvsem pa zaradi paradoksa, ki predstavlja temelj budističnega izreka, imenovanega koan. Zbirko koanov *Preseženi človek* (1992) Milana Dekleve je zato mogoče razumeti kot svojevrsten izziv zahodnemu mišljenju, saj so koanski paradoksi oblikovani tako, da ustvarjajo avtorjev miselni odklon od zahodne metafizike kot

platonizma in odpirajo pot zenu – poetični izkušnji budizma. Mojstri zena odklanjajo sleherno klasifikacijo svoje miselnosti in jo dosledno pojmujejo kot poezijo. Treba je poudariti, da se njihovo razumevanje poezije nikakor ne ujema z literarnoteoretskimi definicijami. Poetičnost predstavlja mojstrom zena trenutek človekove razsvetljenosti, doživetje kozmične praznine in tišine, glasbe, jasnine biti. Poezija je zavest kozmične razprtosti, popolna odsotnost racionalnega. S

tega vidika je mogoče tudi Deklevovo zbirko izrekov imenovati pesniško zbirko in koane kot poetični žanr.

Razmišljanje želi osvetliti Deklevove koane s širšega vidika: posamezna besedila bodo izhodišče za problematiko, ki je povezana s koncem metafizike kot platonizma. Zato se sporočilnost Deklevovih koanov nanaša predvsem na konec subjekta in ukinitve dualizma. Konec metafizičnega dualizma in vstop v bivanjsko identiteto je osrednji rizom mnogih ustvarjalcev slovenske sodobne književnosti od leta 1980 dalje (Dane Zajc, Rudi Šeligo, Florjan Lipuš, Miklavž Komelj, Ivo Svetina, Andrej Lutman ...). Poleg tega želimo osvetliti koan tudi s stališča evropskega prostora, pri čemer bo pozornost namenjena francoskemu modernistu Renéju Charu.

S koanom kot posebno zvrstjo poetičnega besedila se slovenska literarna veda ni posebej ukvarjala. Nanj je opozorila sinologinja Maja Milčinski v svoji študiji *Pojem praznine pri daoističnih filozofih in zenu*, kjer je zapisala, da so koani kratki pomenki mojstrov zena z učenci, odlomki iz suter, zgodovinske anekdote ipd. Mojster zena je učencu med meditacijo ohranjal prožnost duha z razrešitvijo izrekov. Ko je učenec razrešil paradoks koana, je vstopil v razsvetljenje. Maja Milčinski navaja misel razlagalca vzhodne filozofije Suzukija, ki je o zenu zapisal: »Edino, kar o zenu lahko ugotovimo, je to, da gre za edinstveno stvaritev vzhodnega duha, ki zavrača, da bi bila klasificirana pod katerimkoli naslovom (filozofija, religija, mistika). K zenu je potrebno pristopiti z vidika, ki je neznan zahodni filozofiji.« (Milčinski 1990: 100.)

Raziskovalka zenbudizma Mary Jaksch je v svojem doktorskem delu *The Road to Nowhere* izpostavila misel zenovskega mojstra Sasakija, da je koan namenjen učencu, ki ga mojster usmerja v razsvetljenje. Besedilo koana je zato oblikovano tako, da vodi učenca skozi najpomembnejšo fazo meditacije: preseganje ega. Po mnenju Sasakija je koanski paradoks zgolj navidezni paradoks; v svojo

nelogičnost ujame samo zunanjšega opazovalca, ki ne pozna temeljnega duha zena. Duh zena je preprostost, ki sprejema vse bivajoče kot celoto in ustvarja identiteto med vsemi rečmi univerzuma. Mary Jaksch ugotavlja, da je problem izredne jezikovne koncentracije koanskih besedil povezan z ukinitvijo jaza. Ko ukinemo jaz, zapiše avtorica, se povrnemo k izvorni tišini, ki je vladala pred začetkom besed. Ukinitve jaza pomeni približevanje rečem, poslušanje narave z očmi duše in nagovor vseh reči z govoro intuicije. V koanu je prisoten jezik Narave. V duhu zena človek namreč ne eksistira kot govorec, ampak kot ena izmed govoric reči. Človekovo razmerje do jezika je vselej razmerje do dharme (razsvetljenja). Kar je za zahodno mišljenje paradoks, je v koanskem besedilu sobivanje nasprotij, ki poteka skozi pomenke kontraste besed. Mojstri poudarjajo, da jezik zena poziva k budnosti in pomaga prestopiti paradoks dualizma ter ustvariti identiteto med Budo in čutečimi bitji. Iz navidezne paradoksalnosti, ugotavlja Mary Jaksch, se odpirajo mnoge poti razsvetljenja. Koan torej ni paradoks, ampak odprtost spoznanja, zavedanja, rezultat ontološke redukcije. Tudi jezik kot sredstvo komunikacije je treba zreducirati, da bodo izstopile samo tiste besede, ki so v svoji pomenski preprostosti temelj zena. Poznavalci govorijo o telegrafskem stilu koanov in pri tem navajajo dejstvo, da so vsi spisi velikih mojstrov telegrafski. To naj bi bil pravi pomen sanskrske besede sutra: pomenljiv namig.

S temi načelnimi ugotovitvami se je mogoče približati tudi besedilom Milana Dekleve. Izreki, ki so objavljeni v zbirki *Preseženi človek*, imajo lastnosti koanov v smislu, da izražajo avtorjevo dožemanje bivanja v različnih razsežnostih, prežeto s percepcijo zena. Deklevovi koani so jezikovno izredno ekonomično ubesedena spoznanja, ujeta med metafizični dualizem zahodnega mišljenja in etiko zena. Zaradi te usodne ujetosti jim manjka izvorna radost bivanja, ki jo zen postavlja v svoje izhodišče. Pesnik ostaja v diferenci med

Idejo zahodne metafizike in univerzalno bivanjsko svobodo, zato imajo nekateri koani izjemno tragično konotacijo. Lahko bi zapisali, da so Deklevovi koani dovolj zgovoren namig za transformacijo zahodnega mišljenja. Glede na pisateljevo orientacijo k miselnosti zena želi razmišljanje izpostaviti tiste elemente koanov, ki so ključnega pomena za transformacijo zahodnega mišljenja. Prispevek zaradi omejenega obsega ne dopušča širše interpretacije, zato se osredotoča le na nekatera spoznanja, ki niso prisotna samo v koanih Milana Dekleve, ampak imajo svojo vlogo tudi v širšem sklopu slovenske moderne književnosti: spoznanja o niču in praznini, jeziku in tišini, ukinitvi subjekta, zanikanju linearnega časa ter identiteti med vsemi čutečimi bitji ter med življenjem in smrtjo. Sporočilnost Deklevovih in zenovskih koanov želimo prikazati hkratno v obliki citatov. Tako bo mogoče primerjati identičnost spoznanja in doumeti paradoks kot sobivanje nasprotij.

Dozorevanje praznine nas
ustvarja in ostvarja.
(Dekleva 1992: 41.)

Bit je popolnost, izrečemo z lahkim srcem.
Nič je popolnost, izrečemo z odporom.
Zdaj pa poskusimo biti, ne da bi se
izničili!
(Dekleva 1992: 42.)

Samo JE spraznite vsega
pomena in imejte NI za resnično.
(Osho 1997: 50.)

Temeljna misel zena je doživetje ničā in praznine. Mojster Suzuki poudarja, da resnična eksistenca prihaja iz praznine in se vanjo vrača. Če hoče bivajoči stopiti skozi vrata praznine, mora prečistiti svojega duha tako, da zaustavi racionalno mišljenje. Praznina namreč pomeni razsvetlitev zavesti, da je vsak človek samo delček kozmične celovitosti. Pot do praznine je za zahodno mišljenje naporna pot popolne ontološke redukcije: postati je treba »nihče«. V zavesti ne sme ostati nobenih sledi ideologije, nobene bivanjske navezanosti; šele potem se lahko dogodi »trenutek pomladi«. Deklevovo dojemanje praz-

nine je identično zenovsko: praznina človeka ustvarja in ostvarja. Glede na izbor obeh verbumov je mogoče zapisati, da je praznina stvariteljska popolnost, zato je pesnik napravil enačaj med pojmom bit in nič. Samo v ukinjanju vsega bivajočega, v dosegu absolutne praznine lahko zasije jasnost biti, ki jo mojstri zena imenujejo satori: stanje razsvetljenega človeka – bude. Mišljenje zahodne metafizike bo v koanu najprej opazilo paradoks: kako naj praznina in nič ustvarjata in ostvarjata človeka. Vendar sta oba pojma identična in predstavljata popolnost bivanja izven meja realne eksistence. V navideznem paradoksu koana je izražena temeljna modrost zena, ki jo Dekleva sprejema tudi za svoje miselno izhodišče in s tem poudarja odklon od mišljenja zahodne metafizike.

Omejeni z znanjem, kaznovani z jezikom.
Osvobojeni za nespoznavno, obdarjeni za molk.
(Dekleva 1992: 19.)

Usta govore,
a glasu ni.
Srce tke stik,
a misel zbledi.
(Osho 1997: 120.)

V miselnosti zena je tišina predstavljena z izrekom: zvok ploskanja ene roke. Mojstri zena poudarjajo naslednje: ko človek zasliši zvok ploskanja ene roke, je slišal vse bude – vse razsvetljene, vse mojstre. V tej tišini utripa ritem veselja. V prostoru tišine izginejo dvojnosti: luč in tema nista več ločeni, smrt in življenje postaneta eno. Tišina je absolutno emocionalno doživetje; razum umolkne, samo srce tke dalje svoje niti, kot je zapisal mojster. Pripadniki zena so si edini v tem, da zen ni niti filozofija niti religija, temveč poezija – doživljanje in izražanje najbolj subtilnega človekovega utripanja. S tega vidika mojstri zena povezujejo tišino s pesniškim ustvarjanjem in pesniško besedo. Pesniška govorica je govorica srca; ima svoj lasten ritem, svojo glasbo, svojo edinstveno lepoto. Mojstri zena jo imenujejo »zvok brez udarca«, »zvok ploskanja ene roke«. V tej tišini utripa ritem veselja, harmonija enosti z vsemi

rečmi univerzuma. Tišina, kot jo razume zen, mora biti pojoča tišina, ki jo človek lahko doseže le takrat, ko se odmakne od racionalnega mišljenja in jezikovne konvencionalnosti. Mojstri zena poudarjajo, da tišina ni beseda, ampak doživetje. Besede potrebujejo ratio, doživetje potrebuje srce. Zato mora ustvarjalec dospeti do točke absolutne tišine, šele potem bo ustvarjanje postalo nekaj presežnega: preseglo bo meje racionalnega in vstopilo v jasnino razsvetljenja.

Temeljno sporočilo Deklevovega izreka o jeziku se skriva v paradoksu, da smo »kaznovani z jezikom« in »obdarjeni za molk«. V miselnosti zena je molk dar, ki ga je vsak bivajoči prinesel s seboj v bivanje kot darilo tišine. Tragika kazni se je začela kasneje, ko je jezik postal samo še konvencionalnost, družben pojav, v katerem so se začele izgubljati vse sledi izvorne tišine, ki je pragovorica emocije in povezuje v enost vse reči kozmičnega utripanja. Ko izginejo sledi pragovorice, ostane samo še »prekopavanje jezika«. S pejorativnostjo verbuma je Dekleva opozoril na misel zena o pesniškem ustvarjanju, ki mora preseči mejo ratia in vstopiti v absolutno tišino, ki je sinonim za razsvetljenje.

Obudimo večšino alkimistov:
spojimo nemir misli z
nepremičnostjo vetra.

(Dekleva 1992: 20.)

Črna svetloba ni sinonim za temo.
(Dekleva 1992: 38.)

Kapljica rose; le kaj bi bolje izmilo
prah tega sveta.
(Osho 1997: 52.)

V trenutku doživetja absolutne tišine se razkrijejo tudi vse skrivnosti bivanja; razblinijo se nasprotja, dogodi se enost vseh reči, nič ni več ločeno od kozmične celote. Človek se mora zavedati, da prostor enosti obstaja v njem, treba ga je le odkriti. Mojster zena je zapisal: potrebna je samo kapljica rose, da človek očisti svoje spoznanje, da izmije sledi diskurzivnega mišljenja, ki zavira vstop v enost z vsemi rečmi. Prestop meje ratia pomeni vstop v enost, kjer začne izginjati dua-

lizem. Preseganje metafizičnega dualizma je pomembno sporočilo Deklevovih izrekov. Samo v jasnini razsvetljenja se poruši dualizem subjekt/objekt in pesnik lahko zapiše koan, da »črna svetloba ni sinonim za temo«. Ko v tišini izgine prisotnost ratia, je ukinjen tudi dualizem, razkrije se identiteta, ki vlada v univerzumu. Svetloba je hkrati temna in svetla. Življenje in smrt sta strnjena v celoto, izgine diferenca med subjektom in objektom. Vendar pa je enost mogoče doživeti samo z ukinitvijo ratia, kot je bilo poudarjeno. Ukiniti je treba »nemir misli«, da bi doumeli »nepremičnost vetra«. Z diskurzivnim mišljenjem, ki človeka bega, ne bo mogoče razložiti divjanja vetra, ki je v resnici mirovanje, ujetost v neizmerljivo moč kozmične energije. Miselni nemir postavlja pregrade med subjektom in objektom; v določenem zgodovinskem času in prostoru ni več mogoč pobeg k »veščinam alkimistov«; tudi to je eno izmed tragičnih spoznanj Deklevovih koanov.

Prebudili smo se s pogledom na Zgodovino.
Strašen pejsaž, ki osvobaja demonizem
junakov, idolov, malikov.

(Dekleva 1992: 49.)

Otroci, spomin na naše poreklo.
(Dekleva 1992: 36.)

Ko človek izginja, prihaja do izraza
njegovo veličastje.

(Dekleva 1992: 24.)

Škržat cvrči,
cvrči, cvrči,
pozabil je na ves svet.
(Osho 1997: 34.)

Na kateri um stavite?
Pretekli, sedanji
prihodnji?

(Osho 1997: 63.)

Vsi zenovski koani poudarjajo razdiralno moč ratia, ki ustvarja subjekte – vrhovne kreatorje bivanja. Ukinitev subjekta, mojstri ga imenujejo tudi »najvišji ego«, je temelj meditacije v zenu. Ratiu priznavajo sicer njegovo odprtost za znanje in logično sklepanje, vendar so te sposobnosti ovira za spoznavanje jasnine biti; tega ni sposobna logika, ampak

modrost, skrita v emociji, ki jo mojstri imenujejo srce. Srce je subtilna točka vsakega posameznika, medtem ko je ratio del kolektivnega. Razum je ječa, srce pa je svoboda, prežeta z otroškostjo in čudenjem. Mojstri zena razumejo ukinitiv ega kot vrnitev k izviri, kar pomeni, da bi moralo biti najvišje doživetje spoznanje o lastni ničnosti, o enakosti z vsemi rečmi univerzuma. Ego je konvencionalna maska, ki jo je treba zavreči in se odpreti svojemu pravemu emocionalnemu jedru. Šele takrat bo mogoče uzreti jasnino razsvetljene zavesti in govoriti »preseženem človeku«. »Preseženi človek« je človek otroškosti in čudenja nad vsemi rečmi. Otroškost je v zenu najvišje stanje razsvetljenja. Najvišje doživetje življenja se v zenu glasi: postati spet otrok.

V Deklevovih besedilih je ratio prisoten kot najvišja bivanjska tragika, saj je določil temelje Zgodovine in ustvaril absolutnost subjekta, ki se manifestira kot destruktivnost. Ukinitiv ratia je v koanu ironično poimenovala kot »odhod iz civilizacije«; umik je zavesten, načrtovan, ne vsebuje nobene pomote. Šele s koncem subjekta lahko človek postane »preseženi človek«, človek »veličastja«. Substantiv »veličastje« izključuje vsakršno superlativnost; veličastnost bivanja je namreč skrita v njegovi otroški preprostosti. V takem dojemanju bivanja so vse reči preprosto to, kar so: sončni sijaj je samo sončni sijaj, škržat samo škržat – vse reči so harmonija brez vzroka in namena. Preprostost bivanja je otroškost, »naše izvorno poreklo«, kot je zapisal Dekleva. Otroškost je modrost postati »preseženi človek«, kar je naslov Deklevovih koanov. Temeljni paradoks se nedvomno pojavlja v misli, da šele izginjanje človeka priključuje njegovo veličastje. Paradoks predstavlja zanimivo združitev dveh navideznih nasprotij, ko izginjanje subjekta predstavlja vstop v veličastnost bivanja.

Spomin, pomnožena moč časa.
Pozaba, čista prihodnost!
(Dekleva 1992: 29.)

V razsvetljenju, najčistejši odvisnosti
ugasne čas.

(Dekleva 1992: 31.)

V trenutku razsvetljenja uzre
človek brezmejni čas.

(Osho 1997: 70.)

Deklevova koana se nanašata na pojem časa z vidika metafizičnega razumevanja in zenovske modrosti. Temeljna poteza metafizičnega pojmovanja časa je linearnost dogajanja v sedanjosti, preteklosti in prihodnosti. V vzhodni miselnosti pa izginejo vse časovne dimenzije, ki jih je ustvaril ratio. Modrost zena tudi pojem časa postavlja v trenutek razsvetljene zavesti: čas je izenačen z utripanjem univerzuma. Mnogi mistiki ga imenujejo krožni čas večnega vračanja enakega. Deklevova koana o času se nanašata na ukinitiv metafizičnega časa, ki ga določa razum kot trdnost spomina. Šele v pozabi spominjanja se odpre »čista prihodnost«. S substantivom »prihodnost« ni mišljena časovna dimenzija, ampak vstop v novo spoznanje izven dogajanja zahodne metafizike. Šele z ukinitivjo ratia, v razsvetljenju, »ugasne čas«.

Na zemlji nismo doma; le gostujemo.
(Dekleva 1992: 35.)

Smrt ni posledica umiranja,
rojstvo ni vzrok življenja.
(Dekleva 1992: 57.)

Človek je končno, a nedokončano bitje.
Dokaz za to je smrt, naša neskončnost.
(Dekleva 1992: 67.)

Metulj ljubeče obletava cvetove;
venček na krsti.
(Osho 1997: 62.)

Modrost smrti je v zenu nenehno prisotna in izredno tuja zahodnemu mišljenju. Temeljno razumevanje smrti se nahaja v spoznanju, da obstaja enost bivanja in ne-bivanja: smrt je del življenja, življenje je del smrti, saj je vsaka eksistenca določena za večno spreminjanje. Večno obstaja zaradi ne-večnega. Ni se treba spraševati o vzrokih in posledicah rojstva in smrti. Deklevovi koani sporočajo, da smo prehodni gostje; smrt ni posledica

umiranja in tudi rojstvo ni vzrok življenja. Življenje je dogodek bivanja, smrt je dogodek ne-bivanja; prehod iz enega bivanja v drugo je prehod iz nepopolnosti v popolnost eksistence, kajti človek je predvsem »nedokončano« bitje, dokler ne doživi svoje dopolnitve v večnosti spreminjanja. S temi mislimi je Dekleva pristopil k razumevanju smrti v zenu.

Omenjeno je bilo, da želi razmišljanje poseči tudi v evropsko dogajanje in opozoriti na prisotnost koana v poeziji 20. stol. Prostor ne dopušča širših komparacij, zato se želimo omejiti na ustvarjalnost francoskega modernista Renéja Chara, ki je s poezijo izrekov nagovoril tudi Milana Deklevo. Charovi liriki je Dekleva napisal spremno besedo in jo poimenoval Napitnica Charu. Pri doživljanju njegove poezije se je osredinil na dve temeljni izhodišči: na ekonomičnost jezika in na paradoks. Deklevovo razmišljanje o ekonomičnosti jezika je v resnici hvalnica tišini, kamor besede ne sežejo več. Ekonomičnost besedja razume kot odgovor na »brbljavost sveta«; tišina pa je trenutek duhovnega razsvetljenja, stik z univerzumom. Charovo poezijo tišine Dekleva imenuje »arheologija rekanja«, pri čemer se rizom sintagme nanaša na prazvor govorice kot nagovora biti.

Razmišljanje o paradoksih Renéja Chara je naslovljeno Zmagoslavje paradoksa. Dekleva razume paradoks kot izhod iz metafizičnega dualizma, trenutek spoznanja, da je treba ponovno odkriti »tesni objem neba in zemlje, praznine in polnosti«. Pesnik izpostavi načelo Upaniśad, da je paradoks zavest biti–v–svetu na način zanikanja racionalizma; »počivanje v Absolutnem«. Charovi koani ustvarjajo podobno kot Deklevovi intuitivne relacije do vsega bivajočega in ukinjajo metafizični dualizem. »Počivanje v Absolutnem« pomeni vstop v razsvetljeno zavest o sobivanju vseh reči univerzuma, ali kot je zapisal Char: »Če prebivamo v blisku, je ta srce večnosti.« (Char 1990: 36.)

Prispevek je želel opozoriti na enega izmed žanrov v sodobni slovenski književnosti.

Kot poetični žanr ima koan svojo specifičnost v jezikovnostilnem in miselnem pogledu, saj mora ustrezati načelu svojega izvirnega poslanstva: odpreti pot v razsvetljenje duha. Ker je ena izmed glavnih potez razsvetljenega človeka tišina, vsebuje koan skrbno izbrano besedje, pomensko strukturirano v sobivanje nasprotij, kar zahodno mišljenje imenuje paradoks. Glavna miselna naloga koana je v pravilnem doumevanju vsega bivajočega, združenega v novito harmonijo kozmosa. Vse reči imajo naravo Bude in vse povezuje ista svetost bivanja. Koanski izrek predstavlja potrditev tega spoznanja. Glede na Deklevovo miselno usmerjenost bi njegove izreke lahko imenovali koani tudi zato, ker je prvotni pomen besede koan izrek, ki se odlikuje po miselni lucidnosti in jezikovni ekonomičnosti. Čeprav se morda zdi, da izrek ne more zadoščati zahtevam pesniškega jezika, pa se njegova poetičnost vendarle skriva v preseganju racionalnega in v vračanju k pragovorici univerzuma, k notranji glasbi, kot so zapisali mojstri zena. S tega vidika pa Deklevovi koani ustrezajo zahtevam poetične govorice. Morda je prav s pomočjo Deklevovih koanov mogoče razrešiti mnoga ontološka vprašanja sodobne književnosti, saj je temelj koana paradoks. Deklevov »preseženi človek« je namreč človek nove etike – etike koanskega paradoksa.

Viri in literatura

- CHAR, René, 1990: *Izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- DEKLEVA, Milan, 1992: *Preseženi človek*. Ljubljana: Mihelač.
- JAKSCH, Mary, 2007: *The Road to Nowhere*. Dissertation. Sunderland: University of Sunderland.
- MILČINSKI, Maja, 1990: *Pojem praznine pri daoističnih filozofih in zenu*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OSHO, 1997: *Podpisi na gladini*. Ljubljana: Bargar.
- SUZUKI, 2002: *Duh zena*. Ljubljana: Logos.